UDK 82.0

BADIIY OBRAZ YARATISH MAHORATI VA UNING ADABIY ASAR G‘OYAVIY-BADIIY JIHATDAN YAXLITLIGINI TA’MINLASHDAGI O‘RNI

Muqumov Alisher,
tadqiqotchi

Badiiy adabiyot inson va jamiyat hayotini, kishilarning ruhiy olami, orzu-intilishlari, qarashlari hamda o‘zaro munosabatlarini badiiy tafakkur asosida aks ettiruvchi san’at turidir. Adabiy asarning o‘quvchiga ta’sir kuchi, avvalo, unda tasvirlangan voqea-hodisalarning hayotiyligi, qahramonlarning ishonarliligi va muallifning badiiy mahorati bilan belgilanadi. Shu jihatdan badiiy obraz adabiyotning eng muhim nazariy tushunchalaridan biri hisoblanadi. Badiiy obraz orqali yozuvchi hayot voqeligini o‘z dunyoqarashi, estetik qarashlari va ijodiy tasavvuri asosida qayta gavdalantiradi. Natijada oddiy hayotiy hodisa muayyan g‘oyaviy mazmun kasb etib, o‘quvchini mushohada yuritishga undaydigan badiiy hodisaga aylanadi.

Adabiyotshunoslikda badiiy obraz voqelikning ijodiy qayta ishlangan, umumlashtirilgan va individual xususiyatlar bilan boyitilgan tasviri sifatida izohlanadi. Uning muhim jihati shundaki, obraz bir vaqtning o‘zida muayyan shaxsga xos xususiyatlarni ham, kengroq ijtimoiy muhit va davrga tegishli belgilarni ham o‘zida mujassamlashtiradi. Masalan, badiiy asardagi qahramonning xarakteri, nutqi, xatti-harakatlari, atrofdagilar bilan munosabati va ichki kechinmalari orqali uning shaxsiy qiyofasi namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, ushbu belgilar orqali muayyan davrning ijtimoiy munosabatlari, axloqiy mezonlari va ma’naviy muammolari ham ochib beriladi. Demak, badiiy obrazning qiymati faqat qahramonning o‘ziga xosligini tasvirlash bilangina belgilanmaydi, balki uning orqali hayotning muhim qonuniyatlarini anglatish imkoniyati bilan ham o‘lchanadi.

Badiiy obraz yaratishda yozuvchining kuzatuvchanligi, inson ruhiyatini chuqur anglay olishi va hayotiy tafsilotlarni saralash mahorati muhim ahamiyatga ega. Har qanday obrazning ishonarliligi uning tashqi ko‘rinishi yoki muallif tomonidan berilgan tavsiflar bilangina ta’minlanmaydi. Qahramonning murakkab vaziyatlarda qanday qaror qabul qilishi, o‘z manfaatlari va boshqalarning manfaatlari o‘rtasida qanday tanlov qilishi, voqealarga qanday munosabat bildirishi uning xarakterini ochib beradigan asosiy vositalardir. Shu sababli badiiy asarda qahramonning xatti-harakatlari va ruhiy kechinmalari o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni ta’minlash yozuvchidan katta mahorat talab etadi.

O‘zbek adabiyotida badiiy obraz yaratishning yuksak namunalarini Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida kuzatish mumkin. Asardagi Otabek, Kumush va Zaynab obrazlari orqali insoniy munosabatlar, muhabbat, sadoqat, rashk, oilaviy mas’uliyat hamda eskicha ijtimoiy qarashlarning inson taqdiriga ta’siri ochib beriladi. Otabek obrazi yangicha fikrlashga intilgan, hayotga nisbatan mustaqil qarashlarga

ega bo‘lgan inson sifatida gavdalanadi. Uning xarakterida shaxsiy baxt, oilaviy burch va ijtimoiy muhit talablari o‘rtasidagi ziddiyatlar namoyon bo‘ladi. Kumush obrazi esa samimiylik, sadoqat va ma’naviy go‘zallik bilan ajralib turadi. Zaynab obrazining murakkabligi uning ruhiy kechinmalari, ichki iztiroblari va munosabatlardagi ziddiyatlar orqali ochiladi. Yozuvchi qahramonlarni biryoqlama tasvirlamasdan, ularning ruhiy holati va xatti-harakatlarini muayyan hayotiy sharoit bilan bog‘laydi. Natijada asardagi obrazlar o‘ziga xos xarakterga ega bo‘lish bilan birga, davrning ijtimoiy va ma’naviy muammolarini ham aks ettiradi.

Badiiy obrazning ta’sirchanligini belgilaydigan muhim omillardan yana biri psixologik tasvirdir. Insonning ichki dunyosini ochib berish, uning o‘y-kechinmalari va ruhiy ziddiyatlarini tasvirlash badiiy asarning mazmunini chuqurlashtiradi. Qahramonning tashqi xatti-harakati bilan ichki kechinmalari o‘rtasidagi munosabatni ko‘rsatish orqali yozuvchi inson tabiatining murakkabligini namoyon etadi. Bunda ichki monolog, dialog, muallif bayoni, ramziy detallar va turli tasviriy vositalardan foydalaniladi. Ushbu usullar qahramonning ruhiy holatini bevosita yoki bilvosita ochishga xizmat qiladi. Ayniqsa, qahramonning o‘zi ham to‘liq anglab yetmagan kechinmalarini badiiy tasvir orqali ifodalash asarning psixologik ta’sirchanligini kuchaytiradi.

Badiiy obraz yaratishda til va uslubning ham o‘rni beqiyosdir. Qahramon nutqining o‘ziga xosligi uning xarakteri, dunyoqarashi, ijtimoiy mavqei va ruhiy holatini ko‘rsatishga yordam beradi. Har bir personajning nutqi individual xususiyatlarga ega bo‘lsa, asardagi obrazlar yanada tabiiy va ishonarli ko‘rinadi. Muallifning tasviriy vositalardan o‘rinli foydalanishi, xalqona iboralar, maqollar, o‘xshatishlar va ramziy ifodalarni maqsadga muvofiq qo‘llashi ham badiiy tasvirning estetik imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq obrazning muvaffaqiyatli yaratilishi tasviriy vositalarning ko‘pligi bilan emas, balki ularning qahramon xarakteri va asar g‘oyasiga qanchalik mos kelishi bilan belgilanadi.

Badiiy obrazning yana bir muhim xususiyati uning o‘quvchi tafakkuriga ta’sir ko‘rsatishidir. Hayotiy va murakkab xarakterga ega bo‘lgan obrazlar o‘quvchini voqealarga turli nuqtayi nazardan qarashga, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholashga va o‘zining ma’naviy mezonlarini qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Shu ma’noda badiiy adabiyot insonni tayyor xulosalarni qabul qilishga emas, balki mustaqil fikrlashga, sabab va oqibatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga yo‘naltiradi. Badiiy obrazning estetik qimmati ham ana shu jihat bilan chambarchas bog‘liq. U inson hayotini anglash, axloqiy muammolarni tushunish va insoniy munosabatlarning mohiyatini his etish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy obraz adabiy asarning g‘oyaviy va estetik yaxlitligini ta’minlaydigan asosiy unsurlardan biridir. Yozuvchining obraz yaratish mahorati qahramonlarning individualligini ochish, ularni muayyan davr va ijtimoiy muhit bilan bog‘lash, ruhiy kechinmalarni ishonarli tasvirlash hamda asar g‘oyasini badiiy ifodalash jarayonida namoyon bo‘ladi. O‘zbek adabiyotining mumtoz va zamonaviy namunalari badiiy obrazning inson va jamiyat hayotini anglashdagi imkoniyatlari keng ekanini ko‘rsatadi. Shu bois obrazlar tizimini ilmiy-nazariy

jihatdan o‘rganish adabiy asarning mazmunini chuqurroq anglash, yozuvchi uslubini baholash va badiiy tafakkur taraqqiyotini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish: darslik. — Toshkent: Noshir, 2019. — 336 b.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi: darslik. — Toshkent: O‘qituvchi, 2005. — 272 b.
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi: darslik. — Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004. — 264 b.
5. Qodiriy A. O‘tkan kunlar: roman. — Toshkent: Ilm-Ziyo-Zakovat, 2019. — 432 b.